

Т. Ю. Ковалевська

Лінгвофілософське підґрунття нейролінгвістичного програмування

Статтю присвячено з'ясуванню специфіки лінгвістичного й філософського субстрату новітньої гуманітарної парадигми — нейролінгвістичного програмування.

Ключові слова: нейролінгвістичне програмування, комунікація, філософія, лінгвістика.

Дослідження констант і варіативних складників комунікації становить на сьогодні одне з найважливіших завдань мовознавчої науки, оскільки має на меті оптимізацію процесів спілкування, що, у свою чергу, пов'язане з антропоцентричними тенденціями сучасної гуманітарної парадигми. Оскільки феномен комунікації є багатомірним, комплексним явищем, яке містить не лише власне мовні, а й цілий спектр актуальних екстралінгвальних факторів, то й відповідний методологічний апарат має спиратися на креативну дослідницьку базу, що враховує гетерогенну природу аналізованого об'єкта. До таких галузей знання належить парадигма нейролінгвістичного програмування (НЛП), стратегії якої скеровані щонайперше на гармонізацію комунікативних процесів і ґрунтуються на глибинному дослідженні суб'єктивних рефлексій, аналізі та ідентифікації складників внутрішнього світу людини й умінні конструювати позитивні моделі комунікативної поведінки. Відомий спеціаліст у галузі теорії комунікації Г. Г. Почепцов наголошує, що "паблік рілейшнз та інші прикладні комунікації зацікавлені в таких конкретних теоріях, заснованих на достатньо надійній базі. Спираючися на чітке підґрунття, вони у змозі конструювати набагато ефективніші стратегії впливу" [19:81], що доводить актуальність методик НЛП і в галузі PR, іміджології, реклами, передвиборних кампаній тощо. Комплексний характер НЛП відповідає й актуальному на сьогодні принципу експансіонізму, згідно з яким дедалі необхіднішою є "кооперація зусиль лінгвістів, семіотиків, логіків та інших фахівців як в обговоренні власне фундаментальних проблем природної мови, так і в розв'язанні прикладних завдань" [17:39].

Субстратом концептуальної бази НЛП є три фундаментальні ідеї, що і відбиті в її назві. Частина "нейро" вказує на той факт, що будь-яка поведінка бере свій початок у нейрологічних процесах, пов'язаних із дією генетично кодованих репрезентативних систем, які, виконуючи роль фільтрів у сприйнятті довкілля, з одного боку, задалегідь продукують сегментарність і певний рівень редукції вхідної інформації, а з іншого — зумовлюють самобутність ментальних інтерпретацій конденсованої картини світу через індивідуальну маркованість психофізіологічних характеристик особистості. Дж. Коллінгвуд зазначає, що "наші думки, емоції, спогади та мрії складено з картинок, звуків, відчуттів. Неоднотипність наших переживань зумовлена тим, що ми можемо розташувати ці картинки, звуки й відчуття в міради різних способів, а також і тим, що саме привертає нашу увагу" [8]. Отже, оригінальність наших ментальних інтеріоризацій та індивідуальних когніцій зумовлена почасти й фізіологічною "інтерпретацією" та селекцією того фактичного матеріалу, що ми отримуємо через наші органи чуття. Крім того, іманентною ознакою НЛП є увага до особливостей функціонування нейрологічних структур особистості. За А. Пайвіо, функціональна активація системи ментальних репрезентацій відбувається за наявності зовнішнього вербального чи невербального стимулювання [21:67–70] і реалізується на трьох рівнях оброблення подразників. Перший рівень — репрезентаційний, де збудження лінгвістичних структур детерміноване стимулами відповідної знакової природи, немовленнєві ж стимули скеровані на активацію гештальтних структур — картин, образів тощо. На референційному рівні відбувається перетин семіотичної кореляції стимулів та підпорядкованих структур — дискретні (вербальні) подразники стимулюють аналогові (невербальні) структури. Третій рівень, асоціативний, передбачає появу асоціативного конструювання у відповідь на вербальне та ейдетичне (пригадуване) стимулювання [21:121–122]. Пам'ять у такому разі виглядає як семантична мережа, "вузлами" якої є вербальні (логогени) і невербальні (імагени) репрезентації, кожний з яких

може бути активованим (див. праці Х. Елліса, Р. Ханта, М. Шварца). Дослідники зазначають, що активованими можуть бути і деструктивні ділянки "вузлів", що спричиняє внутрішній конфлікт особистості, й тому важливо усвідомлювати відповідність між активованими типами знань та їхньою контекстуальною детермінацією. Саме ці напрямки активно розробляють у межах НЛП. В.Петров наголошував, що "людські когнітивні структури (сприйняття, мова, мислення, пам'ять, дії) нерозривно пов'язані між собою в рамках єдиного спільного завдання — пояснення процесів засвоєння, перероблення й трансформації знань, які, власне, і визначають сутність людського розуму" [16:41], що також перетинається із загальною настановою НЛП — сприяти індивідуальному вдосконаленню та розвитку.

Частина "лінгвістичне" зосереджує увагу на репрезентації результатів нейрологічних процесів психіки на рівні вербального й невербального кодів, пропонуючи "систематизований підхід до визначення ролі мови у процесі мислення та комунікації" [1:9].

Частина "програмування" ілюструє наявність певних патернів поведінки, за допомогою яких ми організуємо наше мислення, почуття і переконання. Припускають, що "ми взаємодіємо з довкіллям через посередництво внутрішнього програмування. Ми реагуємо на проблеми та сприймаємо нові ідеї відповідно до типу власних психічних програм, а ці програми зовсім різні" [5:24]. Наведене відповідає і положенням когнітології, де наголошено на паралелізмі процесів засвоєння конвенційних сценаріїв та активному характері їхнього ситуативного моделювання.

Отже, нейролінгвістичне програмування — це "багатомірна модель структури та функцій людського досвіду. НЛП описує на одному рівні взаємодію нервової системи, фізіології, мови та поведінкового програмування, тобто тих основних компонентів, які утворюють суб'єктивний досвід" [6:10]. Концептуальною базою НЛП є синтез положень філософії, породжувальної семантики, трансформаційної лінгвістики, когнітивної, гуманістичної та гештальтпсихології й когнітології, нейрофізіології особистості, збагачений результатами досягнень у галузі кібернетично-інформаційних наук.

Філософську основу НЛП становлять ідеї Х. Вайхінгера та фундатора загальної семантики А. Кожибського про нетотожність об'єктивного світу та його суб'єктивної моделі як репрезентованої карти довкілля. Специфіку цього явища, коли "реальність незмінно постає перед нами трансформованою нашими когнітивними здібностями" [13:34], пояснено універсальними закономірностями, властивими трансформаційним процесам ментальних об'єктиваций, що детерміновано наявністю в структурі особистості нейрофізіологічних, соціально-генетичних та індивідуальних фільтрів. Перша їх категорія пов'язана з обмеженнями, які зумовлені специфікою генетичного коду репрезентативних систем. Другим різновидом є соціально-генетичні фільтри, основним з яких звичайно вважають вербальну поведінку, що слугує засобом репрезентації особистісного досвіду і відбиває глибинний зв'язок між психікою людини та її мовленнєвими експлікаціями. За твердженням А. Кожибського, мова є різновидом карти, чи моделі світу, яка дає змогу узагальнювати досвід і передавати його іншим, користуючись феноменом мовної конвенціональності [20]. З іншого боку, у НЛП наголошено на індивідуальному характері кодування й декодування мовного повідомлення. Це твердження відповідає усталеному в сучасній філософії та герменевтиці дефінуванню розуміння як інтерпретації дій та фактів, що, з позицій Б. Маркова, містить когнітивні, естетичні та етичні компоненти, універсальний характер яких не свідчить про наявність загального алгоритму розуміння, — це завжди індивідуалізований, суб'єктивний процес [11]. Таким чином, філософські ідеї, на яких ґрунтоване НЛП, розкривають нетотожність суб'єктивного вербально діакритизованого світу людини об'єктивним характеристикам довкілля.

Основним лінгвістичним підґрунтям НЛП є положення трансформаційної (генеративної) граматики. Проте сучасні дослідники відзначають, що для НЛП "є важливою не трансформаційна граMATика в дусі Хомського, а породжувальна семантика, яка працює не стільки з синтаксисом, скільки з семантикою висловлення" [2:240], що відповідає загальній сучасній "тенденції подальших трансформацій структурної лінгвістики в лінгвістику дискурсу, прагматично зумовлену, антропологічно орієнтовану, когнітивно збагачену" [9:62]. Усвідомлення структурної організації мови спонукало фундаторів НЛП — Р. Бендлера та Дж. Гріндера до укладання т. з. метамоделі мови, що являє собою формалізований спектр гіпотетичних трансформацій, яких може зазнавати загальна глибинна структура в разі поверхневої, вербалізованої актуалізації імпліцитних сенсів:

"Мета-модель подає експліцитну репрезентацію, чи опис, нашої неусвідомлюваної поведінки, яка підпорядковується певним правилам" [3:59]. Ефективність використання метамоделі пояснюють тим, що в її межах "конкретизовано процес переходу від поверхневої структури до глибинної структури" [3:70], та притаманною їй універсальністю, яка дає змогу використати метамодель у будь-якому мовному середовищі (відзначимо функціональність метамодельної інтерпретації в аналізі ретіальних контекстів [7]). Проте в НЛП визнають й існування національної специфіки у процесах вербальної кодифікації світу: "Мова... є частиною тієї культури, в якій ми виростили... Вона скеровує наші думки в певних напрямках, полегшуючи одні способи мислення та ускладнюючи інші" [15:119]. Слово, отже, виступає носієм не лише актуальної інформації, яку передають у повсякденній комунікації, воно одночасно акумулює соціально-історичні, інтелектуальні та експресивно-емоційні, оцінні, загальногуманістичні знання, вагомі для лінгвокультурного соціуму. У цьому аспекті універсальність методів НЛП, на думку Ю.Овчинникова, "полягає в тому, що... методики можна використовувати як для розв'язання особистісних проблем окремої людини, так і для визначення стратегії й тактики цілих держав і народів" [14]. Указані положення НЛП почасти перетинаються з гіпотезою Сепіра-Уорфа, верифікація якої в кращому разі підтверджує часткове визнання універсального та національно-етнічного у вербальних експлікаціях. Отже, у НЛП усталеним є положення, згідно з яким "модель світу, утворена нами за допомогою мови як репрезентації, ґрунтується на нашому сприйнятті світу. У свою чергу, наше сприйняття детерміноване почасти нашою моделлю, чи репрезентацією" [3:39]. Можливість же формалізованого опису мови та виділення Н. Хомським фіксованої кількості трансформаційних моделей (номіналізація, пасивізація, релятивізація та ін.) спонукала фундаторів НЛП зробити висновок про експланаторну релевантність універсальних законів моделювання, які подають загальну систематику інтернальних перетворень концептуального простору довкілля, в аналізі мовленнєвих виявів. Генералізація, випущення та викривлення як універсальні закони моделювання, транспоновані у площину мовленнєвої діяльності, відповідно дефіновані в НЛП як експлікація лише певної частини інформації, що міститься в глибинній структурі (редукція інформації), вербалізація її спрощеної версії (неадекватність інформації) та подання її гіпотетичної суб'єктивованої моделі (віртуалізація інформації), що і зумовлює нетотожність між семантичною конденсованістю первинної, глибинної інформативності повідомлення та його репрезентованою версією. Типологічні різновиди подібних сенсових трансформацій детерміновані природою сенсових перетворень, які зумовлюють можливість гіпотетичного моделювання віртуальних особистісних концептів.

Базовий характер лінгвістики в методології НЛП зумовлює необхідність певних теоретичних узагальнень, скерованих на конкретизацію мовознавчих аспектів цієї науки. А. Баранов, розглядаючи механізми варіативної інтерпретації дійсності в загальній площині оптимізації соціальної функції мови, виокремлює такі лінгвістичні основи нейролінгвістичного програмування: "Головний лінгвістичний постулат НЛП можна сформулювати як гіпотезу про неадекватність мови як засобу відображення дійсності та досвіду людини" [2:236]. У межах НЛП феномен мови розуміють як певний різновид, конгломерат фільтрів, які, з одного боку, не припускають перевантаження людської свідомості континуальною інформативністю універсуму, вичленовуючи необхідне, а з іншого — зумовлюють редукцію певних сенсових сегментів, актуальних для особистості, спричинену мовою-фільтром, що часто є причиною виникнення внутрішніх деструктивних зрушень у структурі особистості.

Другий лінгвістичний постулат "визначає характер зв'язку між мовою і психікою. Це постулат про іконічність чи ізоморфність мови, з одного боку, та психічних і/або мисленнєвих процесів — з іншого" [2:236], що є однією з центральних проблем теоретичного мовознавства й філософії мови з самого початку їхнього становлення та розвитку. Зазначимо, що в розв'язанні цієї проблеми наявні глибокі розбіжності — від прямого ототожнення мови та мислення (Ф. Шлейєрмахер, І. Гаман) або ж їх надмірного зближення з перебільшенням ролі мови (В. фон Гумбольдт, Л. Леві-Брюль, біхевіористи, неогумбольдтіанці, неопозитивісти, американські етнолінгвісти та ін.) до заперечення безпосереднього зв'язку між ними (Ф. Е. Бенекке, Н. Я. Грот) або ігнорування ролі мислення в методиках лінгвістичного дослідження. Е. Бенвеніст зазначав, що мисленнєві операції, незалежно від рівня їхньої абстрактності чи конкретності, завжди експл-

іковані в мові [4]. Зміст завжди має пройти крізь мову, бо в іншому разі думка не отримує діакритизованого "вигляду", залишається в недиференційованій континуальності, що не дає змоги реципієнтові сприйняти її значеннєве наповнення. Мовна форма, за Е. Бенвеністом, і є основним засобом та й умовою реалізації думки. Поза мовою є тільки непрозорі спонукання, вольові імпульси, актуалізовані на невербальних рівнях. О. О. Потебня в цьому аспекті наголошував, що "кажучи про перехід образу в поняття про предмет, у більш виявлену людську форму думки, ми побачимо, що цей перехід може відбутися лише через посередництво слова..." [18:58]. На сьогодні дискутується питання про наявність / відсутність відповідності між одиницями мислення та одиницями мови, хоч апріорним вважають той факт, що прямої відповідності між зазначеними категоріями немає, бо "в тій самій мові та ж сама думка може бути оформлена різними реченнями, словами і словосполученнями, а однакові слова можуть бути використані для оформлення різних понять і уявлень" [10:14]. У НЛП мову і мислення вважають індикаторами когнітивно-емоційної сфери людини, що дає змогу аналізувати її різноманітні психічні стани саме через мовлення. М. Мерло-Понті з цього приводу зазначає, що "мислення та мовлення були б пов'язані зовнішніми відношеннями тоді, якби були тематизованими даними; насправді ж вони обгорнені одне одним, сенс належить мовленню, та мовлення є зовнішнім існуванням сенсу" [12:215]. Саме в межах цього постулата є ефективним виділення поверхневих та глибинних структур, де перші ототожнюють зі свідомістю, а другі — з підсвідомістю, яка й містить весь комплекс особистісних потенцій.

Третій постулат "торкається специфіки використання мовних механізмів варіативної інтерпретації дійсності в практиці НЛП" [2:237], що пов'язано з впливовими потенціями мови та глибинною детермінованістю вибору мовного знака взагалі, що зумовлено внутрішніми настановами індивіда. Мовленнєвий вплив, на думку дослідників НЛП, полягає передусім в умінні вибрати з усього розмаїття мовних засобів саме ті одиниці-варіанти, які виконуватимуть роль захисника особистості, зберігаючи недоторканими її глибинні настанови. Додамо, що проведені дослідження сугестивних потенцій мови засвідчують і потенційну конструктивність методик нейролінгвістичного програмування (див. праці І. Черепанової та ін.).

Отже, лінгвістичну основу НЛП становлять адаптовані положення трансформаційної граматики, сконцентровані в семантичній та почасти — у формальній площині висловлення, а також певні загальнотеоретичні положення лінгвофілософії та психолінгвістики й когнітології, які розкривають актуальне для цієї наукової парадигми розуміння глибинних корелятивних відношень між феноменом мови та людською свідомістю й засвідчують функціональність використання методологій цієї науки в різноманітних мовознавчих аспектах.

1. Алдер Х. НЛП: современные психотехнологии. — СПб., 2000.
2. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. — М., 2001.
3. Бэндлер Р., Гриндер Д. Структура магии. — СПб., 1996.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика. — М., 1974.
5. Дитс Р. Моделирование с помощью НЛП. — СПб., 2000.
6. Ковалев С. В. Основы нейролингвистического программирования. — М., 1999.
7. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. — Одеса, 2001.
8. Коллінгвуд Дж. Управление эмоциями с помощью НЛП // Dokument HTML. -<http://www.futra.aic.net.au/~slands/inspiritive>.
9. Кусько К. Я. Текстолінгвістика, текст і дискурс: актуальні та віртуальні тенденції розвитку // Вісник Черкаського університету. — Вип. 24. — Черкаси, 2001.
10. Лагута О. Н. Логика и лингвистика. — Новосибирск, 2000.
11. Марков Б. В. Знаки, язык, интерпретация // Электронный журнал "Аргументация, интерпретация, риторика". — Вып. 1. — 2000. Dokument HTML. — <http://www.argumentation.spb.ru>.
12. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття. — К., 2001.
13. Налімов В. Загадочность сознания // Тайны сознания и бессознательного. — Минск, 1998.
14. Нейролінгвістическое програмування // Dokument HTML. — <http://www.fido7.com/cgi-fido7/fagserv/psytech2?name=ralflect&part7>.
15. О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Введение в НЛП. — Челябинск, 1997.
16. Петров В. В. Идеи современной феноменологии и герменевтики в лингвистическом представлении знаний // Вопросы языкознания. — 1990. — № 6.
17. Петров В. В. Язык и логическая теория: в поисках новой парадигмы // Вопросы языкознания. — 1998. — № 2.
18. Потебня А. А. Мысль и язык // А. А. Потебня. Полное собрание трудов. Мысль и язык. — М., 1999.
19. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. — М.- К., 2001.
20. Korzybsky A. Science in Sanity. — N. Y., 1958.
21. Paivio A. Mental Representation. A Dual Coding Approach. — Oxford, 1986.

Т. Ю. Ковалевская

ЛИНГВОФИЛОСОФСКАЯ ОСНОВА НЕЙРОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ

В статье рассмотрены лингвистические и философские основы новейшей гуманитарной парадигмы — нейролингвистического программирования.

Ключевые слова: нейролингвистическое программирование, коммуникация, философия, лингвистика.

T. Yu. Kovalevskaya

LINGUOPHILOSOPHICAL BASIS OF THE NEUROLINGUISTIC PROGRAMMING

The article is devoted to clearing out the specific traits of linguistic and philosophical basis of the neurolinguistic programming being the modern humanitarian paradigm.

Keywords: neurolinguistic programming, communication, philosophy, linguistics.